

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Πελαγονία - Μια άλλη Ελλάδα

Θεσσαλονίκη - Αχρίδα

Επιμέλεια-εποπτεία

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Καθηγητής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

UNIVERSITY STUDIO PRESS

Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2004

Ἡ Ἀρχιεπισκοπή Ἀχρίδος ὡς ὑπόδειγμα ἐλληνοσλαβικῆς συμβίωσης

Ἀντώνιος-Αἰμίλιος Ν. Ταχιάος

Καθηγητῆς Α.Π.Θ.,

Ἀντεπιστέλλον Μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Ἡ ἀρχιεπισκοπή Ἀχρίδος ἔχει ἐπανειλημένως γίνεο ἀντικείμενο ἀξιόλογων μελετῶν διακεκριμένων ἐπιστημόνων, ὅπως οἱ Η. Gelzer, I. Snegarov, Δ. Ζακυθινός κ.ἄ., ἀλλ' ὥστόσο πολὺ ἀπέχουμε ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ καὶ ἐξονυχιστικὴ ἔρευνα γιὰ τὴ γνώση σὲ ἐπαρκὴ βαθμὸ ὅλων τῶν πτυχῶν τῆς ζωῆς τῆς, ἔτσι ὥστε νὰ εἴμαστε σὲ θέση νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ὅτι ὑπάρχει πλήρης ἐποπτεία τοῦ θέματος. Ἡ ἱστορία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, σύμφωνα μὲ τὰ ὑπάρχοντα ἱστορικὰ δεδομένα, ἔχει ἰδρυθεῖ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειο Β', τὸν ἐπικληθέντα Βουλγαροκτόνο, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσε γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ τρία σιγίλλια μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1018-1020. Ἡ γνησιότητα τῶν σιγιλλίων αὐτῶν ἔχει τὰ τελευταῖα χρόνια τεθεῖ ὑπὸ ἀμφισβήτηση ἀπὸ ὀρισμένους ἐπιστήμονες, τῶν ὁποῖων ὅμως τὰ ἐπιχειρήματα δὲν κατόρθωσαν νὰ κλονίσουν τὴ γενικότερα ἀποδεκτὴ γνώμη ὅτι αὐτὰ μᾶς ἔχουν παραδοθεῖ σὲ μία ἀπολύτως γνήσια, ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους, μορφή. Ἔτσι λοιπὸν λαμβάνεται ἐδῶ ὡς δεδομένη ἡ ἴδρυση τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειο, τοῦ ὁποῖου τὰ σιγίλλια διαγράφουν καὶ τὰ πολὺ ἐκτεταμένα γεωγραφικὰ ὅρια τῆς.

Ἡ αὐτοκέφαλη αὐτὴ ἀρχιεπισκοπή, ἡ ὁποία εἶχε ὡς ἔδρα τὴ γραφικὴ πόλη τῆς Ἀχρίδος, ἰδρύθηκε μέσα σὲ γεωγραφικὴ περιοχὴ, ποὺ ἐξαρχῆς περιλάμβανε ἐλληνόφωνους, ἐξελληνισμένους ἢ βρισκόμενους μέσα στὴν ἐλληνικὴ βυζαντινὴ παράδοση πληθυσμοῦς, δηλαδὴ ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν μακεδονικῶν πληθυσμῶν, Ἰλλυριοῦς, Βλάχους καὶ ἄλλες ἐθνότητες, οἱ ὁποῖες ὅμως εἶχαν ἐνταχθεῖ στοὺς πολῖτες τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Μετὰ τὴν κάθοδο τῶν σλαβικῶν φυλῶν στὴ νότια Βαλκανικὴ τὸν 6ο αἰῶνα καὶ τὴν ὀριστικὴ ἐγκατάστασή τους σ' αὐτήν, ἡ περιοχὴ κατακλύστηκε ἀπὸ Σλάβους, οἱ ὁποῖοι συζοῦσαν πιά καὶ συνυπῆρχαν μὲ τοὺς Ρωμαίους, δηλαδὴ μὲ τοὺς ἐλληνικῆς πολιτιστικῆς καὶ πολιτισμικῆς συνείδησης πληθυ-

σμούς. Οί σλαβικοί πληθυσμοί είχαν εξαπλωθεί κυρίως στην ύπαιθρο, ενώ στις πόλεις, στις όποιες όμως είχαν επίσης διεισδύσει οί Σλάβοι, επικρατούσε τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Τὸ 867 ὁ αὐτοκράτορας Βασίλειος Α΄ Ὁ Μακεδῶν ἔθεσε ὅλους τοὺς Σλάβους ποὺ βρίσκονταν μέσα στὰ ὄρια τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὴ βυζαντινὴ κρατικὴ διοίκηση, δίνοντας ἔτσι τέλος στὶς φυλετικὲς καὶ φατριαστικὲς τοὺς αὐτοτέλειες.

Ἡ γύρω ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα εὐρύτερη περιοχὴ ἔχει διασώσει μνημεῖα τέχνης καὶ λόγου, τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν μιὰν ἀδιαμφισβήτητη ἑλληνικὴ πολιτιστικὴ παρουσία. Ὡστόσο οἱ σλαβικὲς ἐπιδρομὲς ὑπῆρξαν παράγοντας ἀνάσχεσης ὁποιασδήποτε προόδου στὸν πολιτιστικὸ τομέα. Ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖο ὅμως ποὺ ἔμενε σὲ κατάσταση πολιτιστικῆς ὑποτονικότητας ἦταν προπαντὸς τὸ σλαβικὸ, ἀφοῦ ἀπὸ τὴ μία μεριά στερεῖτο ἀλφαβήτου, καὶ συνεπῶς γραπτῶ λόγου, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, λόγω ἄγνοιας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ προσεγγίσει τὸν ἑλληνικὸ πολιτιστικὸ βίον. Τὸ κενὸ αὐτὸ ἦρθαν νὰ καλύψουν οἱ μαθητὲς τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μεθοδίου στὴν Μοραβία τὸ 885, ἐπακολούθησε ἡ καταστροφὴ ἀπὸ τὸν γερμανικὸ κλῆρο τοῦ ἔργου τῶν Ἑλλήνων ἱεραποστόλων, ὁπότε οἱ μαθητὲς τοὺς Κλήμης καὶ Ναοὺμ κατευθύνθηκαν πρὸς τὴν περιοχὴ Ἀχρίδος. Ἡ ἐκεῖ μετὰβασὴ τους δὲν ἦταν τυχαία, ἀλλὰ συνέπεια τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Βόρης, ὁ ὁποῖος σκοπῖμως τοὺς ἔστειλε σὲ ἐκεῖνη τὴν περιοχὴ, ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἀναπτύξουν σ' αὐτὴν σλαβικὴ πολιτιστικὴ δραστηριότητα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, οἱ ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι σλαβικοὶ πληθυσμοὶ θὰ ἐντάσσονταν πολιτιστικῶς στὸν εὐρύτερο βουλγαρικὸ χῶρο, καὶ θὰ ἀποτελοῦσαν ἐνιαῖο σύνολο μὲ τὸν πληθυσμὸ τῆς κυρίως Βουλγαρίας, ἡ ὁποία ἐπίσης ἐγένετο συγχρόνως κληρονόμος τοῦ πολιτιστικοῦ καὶ μορφωτικοῦ ἔργου τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Δηλαδή μετὰ τὴν κίνησή του αὐτὴ ὁ Βόρης θὰ ἐνοποιούσε πολιτιστικῶς ὁλόκληρο τὸν ὑπὸ τὴν κατοχὴ του χῶρο. Ὁ Κλήμης καὶ ὁ Ναοὺμ ἀνέπτυξαν μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ μορφωτικὴ δραστηριότητα, δημιουργώντας μέσα σὲ μικρὸ διάστημα τὶς βάσεις ἐνὸς σλαβικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἔπαυσε ἔκτοτε νὰ δηλώνει τὴν παρουσία του. Ἐτσι, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ πολιτιστικὴ δραστηριότητα στὴν περιοχὴ εἶχε πλήρως ἀτονήσει, ἀντίθετα ἡ σλαβικὴ γνώρισε μεγάλη ἀνθιση. Ἐντούτοις, γιὰ τὸ Βυζαντινὸ Κράτος ἡ εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Ἀχρίδος, ἡ λεγόμενὴ Κουτμίτσεβιτσα, ἀποτελοῦσε χῶρο ὑπὸ ἐπανάκτηση, ὅταν βέβαια κάποτε οἱ περιστάσεις θὰ τὸ ἐπέτρεπαν.

Τὸ 971, ὅταν ὁ Ἰωάννης Τσιμισχῆς κατέλυε τὸ Πρῶτο Βουλγαρικὸ Κράτος, συγχρόνως καταργοῦσε καὶ τὴν αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας. Ἐδῶ ὅμως, στὴν περιοχὴ τῶν Πρεσπῶν καὶ ἀργότερα τῆς Ἀχρίδος, δη-

μιουργήθηκε μία νέα αρχιεπισκοπή από τὸν ἀνεξακρίβωτης ἐθνικότητας ἐπαναστάτη Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος τὸ 976 ἴδρυσε νέο κράτος καὶ τὸ παρουσίασε ὡς συνέχεια τοῦ καταλυθέντος βουλγαρικοῦ. Παρὰ ταῦτα τὸ κράτος τοῦ Σαμουήλ ἦταν πολυεθνικό, καὶ ἡ ἐπίσημη γλώσσα του εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἦταν ἡ σλαβική στὴ βουλγαρική της ἀπόχρωση, ἐνῶ τίποτε δὲν ἀποκλείει νὰ ἦταν ἡ ἑλληνική. Γνωρίζουμε ἐξάλλου ὅτι ὁ Σαμουήλ μετέφερε ἀπὸ τὴ Λάρισα συμπαγεῖς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, τοὺς ὁποίους ἐνέταξε στοὺς κατοίκους τοῦ κράτους του, καὶ οἱ ὁποῖοι πληθυσμοὶ φυσικὰ προστέθηκαν στοὺς προϋπάρχοντες ἤδη πολυπληθεῖς ἑλληνες κατοίκους τῶν περιοχῶν ποὺ εἶχε κατακτήσει. Σχετικὰ μὲ τὴ γλώσσα τοῦ κράτους αὐτοῦ βασικῆς σημασίας μάρτυρες εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ ἑλληνικά χαράγματα καὶ σημειώματα στὸν ναὸ τοῦ ἁγίου Ἀχιλλεῖου τῶν Πρεσπῶν, ὁ ὁποῖος κτίστηκε ἐπὶ Σαμουήλ καὶ ὑπῆρξε ἐκκλησιαστικὴ ἔδρα τοῦ κράτους του, οἱ ἀναγραφὰς τῶν ἐπισκοπῶν στὸ σύνθρονο, οἱ ὁποῖες εἶναι ὅλες στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Ἐν ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους ἦταν ἡ σλαβοβουλγαρικὴ δὲν θὰ δικαιολογεῖτο ἡ ἀναγραφὴ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἢ πατριαρχείου στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Ἔτσι τὰ τρία βασικὰ στρώματα τῆς πληθυσμιακῆς σύστασης τοῦ κράτους τοῦ Σαμουήλ ἦταν τὸ ἑλληνόφωνο, τὸ σλαβικὸ καὶ τὸ πρωτοβουλγαρικό. Στοὺς πληθυσμοὺς αὐτοὺς πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ πληθυσμιακὲς ἐνόητες τῶν Ἰλλυριῶν καὶ τῶν Βλάχων. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ πληθυσμοὶ φέρονται στὶς πηγὲς μὲ ἓνα κοινὸ ὄνομα, δηλαδὴ ὡς «Βούλγαροι», γιὰ τὸν ἀπλούστατο καὶ μόνον λόγο ὅτι ὁ Σαμουήλ θέλησε νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ κράτος του ὡς συνέχεια τοῦ καταλυθέντος βουλγαρικοῦ, ἐπίσης δὲ τὴν ἐκκλησία του ὡς συνέχεια τοῦ καταργηθέντος Βουλγαρικοῦ Πατριαρχείου. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα αὐτὴ, ὅλα τὰ δεδομένα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὶς πηγὲς μαρτυροῦν γιὰ μία εἰρηνικὴ συμβίωση τῶν διαφόρων πληθυσμῶν, καὶ προπαντὸς ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶχαν αὐτοτελὴ πολιτιστικὴ καὶ μορφωτικὴ παράδοση, ὅπως δηλαδὴ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Σλάβοι μετὰ τὸν ἐκπολιτισμὸ τους. Ἡ ἔννοια τῆς ἐθνότητος ὑπὸ τὴ σημερινὴ της μορφὴ δὲν ὑπῆρχε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἔτσι δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγήσουμε γιὰτὶ οἱ μαθητὲς τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν ὄργανα τῆς βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, στὴ συνέχεια ἔθεσαν τοὺς ἑαυτοὺς τους στὴν ὑπηρεσία τῶν Βουλγάρων ἡγεμόνων Βόρη-Μιχαήλ καὶ Συμεών. Τὸ πράγμα ἀποκτᾶ μάλιστα μεγαλύτερη σημασία, ἂν δεχτῆ κανεῖς μία ἐπιστημονικὴ ἄποψη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Κλήμης ἦταν Ἕλληνας στὴν καταγωγὴ, προερχόμενος ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη.

Αὐτὸ ἦταν ἐν ὀλίγοις τὸ ἱστορικὸ φόντο ἐπάνω στὸ ὁποῖο δημιουργήθηκε ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος. Μετὰ τὴν ἦττα τὸ 1018 ἀπὸ τὸν Βασίλειο Β΄ τοῦ Ἰωάννου Βλαδισλάβου, τοῦ τελευταίου ὑπερασπιστῆ τοῦ ἐφήμερου βουλγαρικοῦ κράτους τοῦ Σαμουήλ, καὶ κατὰ συνέπεια τὴν ἀποκατάσταση

τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας καὶ διοίκησης ἐπὶ ὀλοκλήρου τοῦ χώρου τῆς τέως βουλγαρικῆς ἐπικράτειας, ὁ Βυζαντινὸς αὐτοκράτορας ἀποφασίζει τὴν ἴδρυση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. Ἡ ἴδρυση αὐτὴ παρουσιάζει μερικὰ ἄξια προσοχῆς σημεία, ὅπως καὶ ἓνα μεγάλο ἐρώτημα σχετικὸ πρὸς τὴ σκοπιμότητά της. Τὸ ἐρώτημα διαμορφώνεται σαφέστερα ὅταν ἐξετάσουμε τὰ λοιπὰ ἀξιοπρόσεκτα σημεία. Ἐνα ἀπὸ αὐτά, βασικὸ μάλιστα, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Βασίλειος, καίτοι ἀνακατέλαβε βυζαντινὰ ἐδάφη, ἐξακολουθεῖ νὰ τὰ ὀνομάζει Βουλγαρία. Ἐνα δεῦτερο ἀξιοπρόσεκτο σημεῖο εἶναι ὅτι οὐσιαστικὰ ἐπανιδρύει τὴν καταργηθεῖσα ἀπὸ τὸν Τσιμισκὴ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία, μετὰ τὴν ὀνομασία Ἀρχιεπισκοπῆ Βουλγαρίας, καὶ ὑπάγει σ' αὐτὴν ὅλες τὶς ἐπισκοπὲς τὶς ὁποῖες εἶχε ἡ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία ἐπὶ βασιλέως Πέτρου καὶ ἀργότερα ἐπὶ Σαμουήλ. Ἐτσι ἐνοποιεῖ τὸν χῶρο τοῦ τέως βουλγαρικῶν κράτους μέσα στὰ ὅρια μιᾶς νέας ἀρχιεπισκοπῆς, ἀξιολογώντας τὴν πράξιν αὐτὴ ὡς «τὸ προσθήκην γενέσθαι τῇ τῶν Ρωμαίων ἀρχῇ καὶ τὴν τῶν Βουλγάρων γενέσθαι ὑπὸ ζυγὸν ἓνα». Αὐτὸ σαφῶς ὑπονοεῖ ὅτι ὀλόκληρος ὁ χῶρος τῆς τέως βουλγαρικῆς ἐπικράτειας, διοικητικῶς μὲν ἔχει τεθεῖ ὑπὸ τὸν ζυγὸ τῆς βυζαντινῆς ἐξουσίας, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τὸν ζυγὸ τῆς νέας ἀρχιεπισκοπῆς Βουλγαρίας. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ ἀντικανονικὴ αὐτὴ πράξιν τοῦ Βασιλείου, ὅπως παλαιὰ καὶ ἐκείνη τοῦ Ἰουστινιανοῦ γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς, παραβίαζε καταφῶρος καὶ ἀγνοῦσε τὰ δίκαια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὰ ὁποῖα εἶχε ἐπιχειρήσει νὰ ἀποκαταστήσει στὴ Βουλγαρία ὁ Τσιμισκῆς.

Χρησιμοποιώντας τὴν ὀνομασία Βουλγαρία γιὰ ὅλο τὸν χῶρο τοῦ τέως βουλγαρικῶν κράτους καὶ τῶν κατακτήσεων τοῦ Σαμουήλ, ὁ Βασίλειος δημιουργεῖ ἓνα γεωγραφικὸ ὄρο, μέσα στὸν ὁποῖο ἐντάσσει πληθυσμοὺς ὄχι μόνον νεόφερτους, ὅπως οἱ ἐπήλυδες Σλάβοι καὶ οἱ ἐσκλαβισθέντες Πρωτοβούλγαροι, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰθαγενεῖς Ἑλληνας καὶ ἐκείνους ποὺ μετέφερε ὁ Σαμουήλ ἀπὸ τὴ Θεσσαλία. Συγχρόνως παρέχει στὸν ἀρχιεπίσκοπο Βουλγαρίας τὸ προνόμιο νὰ εἰσπράττει δικαιώματα καὶ ἀπὸ τὶς πόλεις καὶ τὰ πολίσματα «τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάρειον Τούρκων, ὅσοι ἐντὸς τῶν βουλγαρικῶν ὄρων εἰσίν». Ἐνα ἄλλο ἀξιοπρόσεκτο γεγονός εἶναι ὅτι ὁ Βασίλειος κράτησε σὲ ἐνεργὸ ὑπηρεσία ἀξιωματοῦχος τοῦ κράτους τοῦ Σαμουήλ, οἱ ὁποῖοι ἀποδέχτηκαν τὴ βυζαντινὴ ἐξουσία, σ' αὐτοὺς μάλιστα μετὰ τὸ τρίτο σιγίλλιο παρέχει καὶ προνόμια. Ὅλα αὐτὰ βεβαίως δὲν ἔγιναν ἐπιπόλαια καὶ τυχαία, ἀλλὰ ἀποσκοποῦσαν σὲ κάτι πολὺ βαθύτερο. Στὴν οὐσία τῆς ἴδρυσης ἀπὸ τὸν Βασίλειο Β' τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Βουλγαρίας μετὰ ἔδρα τὴν Ἀχρίδα ἦταν μία πράξιν εἰρηνικὴ. Διὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς, ἡ ὁποῖα ὑπήχθη στὴν ἄμεση δικαιοδοσία τοῦ ἰσχυροῦ καὶ νικηφόρου αὐτοκράτορα, κατεύνασαν τὰ συναισθήματα ἀγανάκτησης καὶ

πικρίας για την κατάλυση του βουλγαρικού κράτους, ή ονομασθείσα ως «Βουλγαρία» τεράστια γεωγραφική περιοχή απέκτησε χαρακτήρα πολυεθνικό, και το τέως κρατικό βουλγαρικό αυτοδιοίκητο υποκαταστάθηκε από το εκκλησιαστικό. Ο πρώτος αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, ο Ίωάννης, καταγόταν από τη Δίβρα, και πιθανότατα ήταν Σλάβος, όχι πάντως Ρωμαίος, διότι στον κατάλογο των αρχιεπισκόπων Βουλγαρίας ρητώς αναφέρεται ως πρώτος Έλληνας ο Λέων, ο διάδοχος του Ίωάννη. Ο Βασίλειος, στη διάρκεια των αγώνων του έναντι της αρχικά θεωρηθείσης ανταρσίας του Σαμουήλ, μπόρεσε να μετρήσει προσεκτικά τις δυνάμεις και τις τάσεις που κυριαρχούσαν σε αυτή την περιοχή της Βαλκανικής, στην οποία, μετά τις νικηφόρες εκστρατείες του, έπρεπε να αποκαταστήσει μία μακροπρόθεσμη ειρήνη, ή οποία θα διασφαλιζόταν μόνο με την δημιουργία όρων ισότιμης συμβίωσης των εθνότητων που ζούσαν εκεί. Η μάνδρα που θα περιέκλειε αυτές τις εθνότητες θα έπρεπε να έχει πνευματικό χαρακτήρα, και τέτοιοι ακριβώς είχε ή ιδρυθείσα αρχιεπισκοπή.

Η μετέπειτα ιστορία της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος απέδειξε την ορθότητα των επιλογών του Βασιλείου. Οί αρχιεπίσκοποι Αχρίδος υπήρξαν στη συντριπτική τους πλειονότητα Έλληνες. Οί πληροφορίες που υπάρχουν για αυτούς μιλούν για ανθρώπους υψηλής κοινωνικής τάξης και μόρφωσης. Άρκει να αναφέρουμε τα ονόματα του Θεοφυλάκτου του Ήφαιστου και του Δημητρίου του Χωματηνού, οί οποίοι είναι οί κατεξοχήν εκπρόσωποι του κλήρου της αναφερθείσας στάθμης. Με το όνομα του πρώτου συνδέεται, και όχι αδικώς, ή συγγραφή του έκτενου *Βίου* του Κλήμεντος Αχρίδος, ελληνικού κειμένου ύψιστης σημασίας για την ιστορία της δημιουργίας του κυριλλομεθοδιανού κύκλου και τη διάδοση των σλαβικών γραμμάτων στην περιοχή της νοτιοανατολικής Βαλκανικής. Στο έργο αυτό ο Έλληνας συγγραφέας εξαιρεί τους βασιλείς των Βουλγάρων και επαινεί το έργο του Κυρίλλου και Μεθοδίου και των μαθητών τους για τη διάδοση των σλαβικών γραμμάτων. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και ο σύντομος *Βίος* του Κλήμεντος, ο οποίος έχει αποδοθεί στη γραφίδα του Δημητρίου Χωματηνού. Η επικράτηση Έλλήνων αρχιεπισκόπων στην αρχιεπισκοπή Αχρίδος δεν αναχαίτισε καθόλου την πρόοδο των σλαβικών γραμμάτων στην περιοχή της δικαιοδοσίας της. Τα διασωθέντα σλαβικά μνημεία λόγου μιλούν για αυτή την πνευματική έλευθρία των Σλάβων και δηλώνουν ότι ή ένδοξη «Σχολή της Αχρίδος», όπως έχει ονομαστεί ή φιλολογική δραστηριότητα της εποχής των Κλήμη και Ναούμ, δεν έσβησε αλλά είχε συνέχεια με τη δημιουργία νέων σλαβικών κειμένων. Όσο και αν διαδόθηκε ή ελληνική γλώσσα και παιδεία στην περιοχή, έντούτοις δεν χάθηκε καθόλου ή σλαβική παράδοση. Ένδεικτική αυτής της έλληνοσλαβικής συμβίωσης είναι ή δραστηριότητα του τυ-

πογραφείου τῆς Μοσχοπόλεως κατά τὸν 18ο αἰώνα, μὲ τὴν ὁποία ἀναβιώνει μέσα στοὺς ἑλληνικοὺς κύκλους τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἡ τιμὴ πρὸς τοὺς φωτιστὲς τῶν Σλάβων Κύριλλο καὶ Μεθόδιο καὶ τῶν μαθητῶν τους, ἐπαινεῖται τὸ ἔργο τους, ἀλλὰ γίνεται καὶ εὐφημη μνεῖα τῶν Βουλγάρων βασιλέων, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐνδιαφέρθηκαν καὶ ἐνίσχυσαν αὐτὸ τὸ ἔργο.

Ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος καταργήθηκε τὸ 1767, σὲ στιγμὴ ποὺ τὸν θρόνο της κατεῖχε ἓνας ἀγράμματος Σλάβος ἀρχιεπίσκοπος, ὁ Ἀρσένιος, ἡ ἴδια εἶχε περιπέσει σὲ δυσβάστακτα χρέη καὶ οἱ συμμορίες τῶν Ἀλβανῶν ληστῶν ἐπλητταν ἐνηλεῶς τὴν ἀνθηρὴ Μοσχόπολη καὶ τὰ ἄλλα κέντρα εὐμάρειας καὶ πολιτιστικῆς ἀκμῆς. Ἔτσι τελικὰ ἡ ἀρχιεπισκοπὴ ὑπήχθη στὴ δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μιᾶς πνευματικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἐξασφάλιζε τοὺς ἴδιους ὅρους ἰσότητις συμβίωσης τῶν ἐθνοτικῶν στοιχείων ποὺ περιέκλειε. Ἡ διατάραξη αὐτῆς τῆς ἰσορροπίας ἐπῆλθε μόνο στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, τότε ποὺ ἄρχισαν τὰ ἀπελευθερωτικὰ κινήματα καὶ ἡ διαδικασία δημιουργίας ἐθνικῶν κρατῶν. Τότε διασπάστηκε καὶ ἡ ὑπάρχουσα εἰρηνικὴ συμβίωση τῶν λαῶν καὶ ἐπακολούθησαν τὰ γνωστὰ σὲ ὅλους γεγονότα. Τὸ ὄραμα τοῦ αὐτοκράτορα Βασιλείου Β' εἶχε σβῆσει πιά γιὰ πάντα.

Βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα

Οἱ βασικότερες πηγές γιὰ τὴ μελέτη τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδας ἔχουν δημοσιευθεῖ στὰ ἔργα τῶν: H. Gelzer, *Der Patriarchat von Achrida. Geschichte und Urkunden*, Leipzig 1902, Ἀ.-Α. Ταχιάος, *Πηγές ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν ὀρθοδόξων Σλάβων*, Τεύχος πρῶτο, Θεσσαλονίκη, 1984, Σ. Κίσσας, στὸ *Cyrrillomethodianum*, τόμ. 10 (1986), σελ. 51-388, καὶ Spomenici za srednovekovnata i ponovata istorija na Makedonija, I-V, Skopje 1975-1988. Βασικὲς μελέτες γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἀρχιεπισκοπῆς εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀνωτέρω ἔργο τοῦ Gelzer, καὶ ἐκεῖνο τοῦ I. Snegarov, *Istorija na Ohridskata arhiepiscopejija (ot osnovaneto i do zavladevaneto na Balkaniskija poluostron ot turcite)*, I, Sofia 1924, καὶ τοῦ ἴδιου, *Istorija na Ohridskata Arhiepiscopejija-Patriarshija ot padaneto i pod turcite do neijnoto unishtozenie (1394-1767 g.)*, Sofia 1932. Πρὸβλ. καὶ τὰ δημοσιεύματα τῶν: Δ. Ζακυθηνός, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν Ἀχρίδος καὶ Ἰπεκίου», *Μακεδονικά*, Τόμος πρῶτος, Θεσσαλονίκη 1940, σελ. 429-460, Ἀ.-Α. Ταχιάος, *Τὸ ἐφήμερο κράτος τοῦ Σαμουήλ*, Θεσσαλονίκη 1990, καὶ τοῦ ἴδιου, «Ὁ τελευταῖος ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδων», *Μακεδονικά*, 12 (1972), σελ. 19-32. Στὰ δημοσιεύματα αὐτὰ περιλαμβάνεται καὶ βιβλιογραφία ἄλλων ἔργων, στὰ ὁποῖα ἐξετάζονται ἐπὶ μέρους προβλήματα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος.